

UDK 316.644:316.752(497.5)

Izvorni znanstveni rad.
Primljeno: 23. 01. 2012.
Prihvaćeno: 14. 02. 2012.

PROMJENA SEKSISTIČKOG DISKURSA U HRVATSKOJ? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine

Branka Galić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: bgalic@ffzg.hr

Sažetak

Seksizam u svojim tradicionalnim i modernim varijantama prepoznat je kao utemeljen koncept u hrvatskom društvu na temelju rezultata istraživanja o rodnom identitetu koje je provedeno 2004. godine u sklopu projekta „Modernizacija i identitet hrvatskog društva“, i to osobito među starijima, niže obrazovanima i muškim dijelovima hrvatske populacije. U ovome radu ponovno se konceptualizira seksistički diskurs, te se iznose usporedbe glavnih rezultata istraživanja o relacijama neoseksizma i modernizacije u hrvatskom društvu u 2010. godini na reprezentativnom uzorku ispitanika (N = 1008) s obzirom na glavne rodne skupine, uz testiranje određenih sociodemografskih varijabli. Komparativni rezultati istraživanja iz 2004. i 2010. godine donose neke razlike u promjenama mišljenja i stavova u seksističkom diskursu, premda glavna struktura neoseksističkih koncepata, na temelju izvedene faktorske analize i testova za nezavisne uzorke, u bitnome ostaje nepromijenjena, uz ponovljeno detektiranje nekih rodno egalitarnih stavova mladih. Međutim, u Hrvatskoj i dalje ostaju temeljito obilježeni patrijarhalni neoseksistički modeli mišljenja i predrasude o rodnom identitetu i rodnim grupama, koje je moguće jasno prepoznati u svijesti naše populacije.

Ključne riječi: *muškarci, moderni seksizam (neoseksizam), rodni egalitarizam, rodni identitet, tradicionalni seksizam, žene*

UVOD

Društveni fenomen seksizma jedan je od najmanje istraživanih fenomena iz područja sociologije roda u Hrvatskoj, osim u posljednjih desetak godina. Premda se u našoj sociološkoj literaturi pronalaze različita istraživanja koja na ovaj ili onaj način problematiziraju muško-ženske odnose u društvu, eksplicitnih istraživanja koja se bave seksizmom u domaćim je uvjetima malo. No, s druge strane, društvene prakse nejednakog tretiranja rodnih grupa, u pravilu na štetu žena, ili čak diskriminacijskog tretmana na primjerima profesionalnog života na tržištu rada, u politici ili u obitelji mogli bismo pronaći popriličan broj. Odgovor na pitanje kako to da se u našim prilikama seksizam rijetko ili malo istražuje, premda je on prisutan, djelomično bismo mogli pronaći i na temelju rezultata

istraživanja iz ovoga rada. Zato ćemo najprije objasniti njegov temeljni smisao, neke relacijske kategorije vezane uz seksizam, te navesti najznačajnija istraživanja koja su u hrvatskom društvu pokazala određene oblike društvenog tretmana i odnosa žena i muškaraca kako bismo ukazali na neke relevantne društvene nalaze koji su nam bitni pri konceptualiziranju i analiziranju seksističkog diskursa, kao i za buduće istraživačke koncepte. Seksizam je društveni i kulturni fenomen diskriminiranja ili segregiranja neke rodne grupe na temelju pripadnosti spolu, dok rodna diskriminacija podrazumijeva društveno djelovanje, isključivanje, iskorištavanje ili eksploataciju određene rodne grupe na temelju pripadnosti toj rodnoj grupi. Odnosi se na nejednak tretman žena i muškaraca na temelju roda, te na osporavanje prava ili neke društvene prakse zbog rodnih predrasuda, u pravilu usmjerenih protiv žena. „*Diskriminirajuće djelovanje ide u prilog vlastite grupe, a usmjereno je na štetu druge grupe ili pojedinaca/ki, čime se ističe njezin manje vrijedan položaj u društvu.*“ (Borić /ur./, 2007:19). Poznata su tri manifestna oblika izražavanja rodne diskriminacije: neposredna, posredna i sustavna. Prva podrazumijeva nepovoljan tretman osobe ili grupe, druga se odnosi na primjenu tzv. „neutralnih“ propisa ili mjera s negativnim učinkom za diskriminirane grupe, dok treća obuhvaća društvene i kulturne vrijednosti i norme. Društveni mehanizmi smanjivanja ili eliminiranja seksizma ostvaruju se pomoću rodno osviještenih politika (*gender mainstreaming*) koje podrazumijevaju uvođenje načela jednakosti žena i muškaraca u sva područja društvenog života i javne vlasti, uz mehanizme osvještavanja, oživotvorenja i stvaranja višestrukih uvjeta za ostvarivanje društvene jednakosti između žena i muškaraca u svim područjima rada, obrazovanja, politike i privatnog života.

U društvu se seksizam prepoznaje i pokazuje upravo kao rodna diskriminacija koja znači preferiranje i privilegiranje pripadnika i pripadnica jedne rodne grupe, podcjenjivanje, omalovažavanje i degradiranje druge rodne grupe kroz oblike djelovanja, aktivnosti, ponašanja, stavova ili vrijednosti njihovih pripadnika i pripadnica, a na temelju kriterija spola. Različiti oblici rodnih diskriminacija odvijali su se kroz povijest, ali i danas u pravilu više prema ženama kao podređenoj rodnoj društvenoj grupi, nego prema muškarcima, u pravilu dominantnoj. Rodna diskriminacija podrazumijeva i nejednaku raspodjelu moći, resursa i privilegija, u pravilu na korist muškaraca i na štetu žena, u gotovo svim poznatim društvima, uključujući i ona najrazvijenija. Problem raspodjele moći između rodova, a koja je ugrađena u sve društvene mehanizme i institucije, od kućanstva i privatne sfere (obitelji) do javne sfere rada, tržišta, ekonomije, politike, prava, religijskih institucija itd. (tj. od obitelji do radnih i političkih odnosa te institucija države) održava se u sustavu patrijarhata kroz cjelokupnu povijest do danas (Walby, 1990). Usprkos općeprihvaćenim okvirima usvajanja kategorija različitosti muškaraca i žena, postoje i ozbiljni izazovi ideologijama „razlike“ koje pokazuju brojni socijalni znanstvenici testiranjem tih ideja u ponašanju ljudi, kao i u mnogim društvenim pokretima koji odbacuju temelje za bipolarne usporedbe među pojedincima i pojedinkama. Ideje koje se izazivaju su one koje pretpostavljaju da muškarci i žene djeluju i osjećaju se različito s obzirom na različite oblike ponašanja i karakteristike emocionalnosti, racionalnosti, apstraktnog mišljenja, tehničkih vještina, ambicija i sl. ne poričući različite biološke repro-

duktivne organe i seksualne spolne karakteristike, ali se ti emotivni i kognitivni atributi više pripisuju utjecajima rane socijalizacije nego „urođenim“ razlikama koje se smatraju odgovornima kako za „međuroodne varijacije“, tako i još više za one unutar iste rodne grupe (Fuchs Epstein, 1999; Stanley, 2002). Premda se određene karakteristike mogu grupirati među grupama muškaraca i žena, one se rijetko vide ekskluzivno u jednih ili drugih. Raskrinkavanju seksističkih opravdavanja za društveno podređeni položaj žena i njihovu diskriminaciju uvelike su pridonijeli brojni teorijski pristupi koji su pokazali da veze žena s prirodom nisu „prirodne“ po sebi, nego su simboličke komponente patrijarhata (Ortner, 1974; Oakley, 1979, prema Haralambos, 2002; MacKinnon, 1989; Millett, 1990; Walby, 1990; Moore, 1994). Prethodno prihvaćanje predrasude o ženama kao inferiornim bićima u pravilu je utjecalo i na formiranje znanstvenih „istina“ i sistema, od filozofskih i teoloških do medicinskih, bioloških, pravnih i društvenih.¹ Mnogi su znanstvenici i istraživači upravo utemeljili svoje glavne dokaze na predrasudama i neznanju koje su imali o spolnosti i rodnim grupama, te kroz tu prizmu očitavali svoje nalaze (Lipsitz-Bem, 1993). Pod utjecajem postmodernizma i postfeminizam dovodi u pitanje konvencionalne znanstvene modele spoznaje (Walby, 1990; Butler, 2000; Gamble, 2001). On tvrdi da znanje proizlazi iz ženskih iskustava, a ne iz androcentričkih pozitivističkih činjenica proizvedenih eksperimentalnim i statističkim metodama, koje se prikazuju kao „rodno neutralne“. U tom smislu i feministice i postmodernisti dovode u pitanje androcentrički prosvjetiteljski način mišljenja (Pateman, 1998) te ne misle da je muška racionalnost najprimjerenija mjera za razumijevanje društvenog svijeta.

Premda se i podjela rada u obitelji pokušava „dokazati“ spolnim razlikama u reprodukciji čiji teret pada primarno na leđa žena, dok se uloge muškaraca argumentiraju potrebom „zaštite i obrane žena i djece“ te skrbi za njih, te razlike nisu u stanju objasniti fundamentalnu nejednakost rodova u društvu – tj. zašto muškarci vladaju ženama u društvu tijekom najvećeg dijela povijesti i u većini poznatih društava, te zašto te nejednakosti proizvode društvene stratifikacije, eksploatacije i diskriminacije u pravilu na račun žena. Sličan obrazac rodnih nejednakosti može se pratiti i izvan obiteljskog modela i privatne sfere, kada se pomaknemo u tzv. „javni patrijarhat“ (Walby, 1990), tj. na tržište rada i odnose u plaćenim poslovima. Upravo javni patrijarhat postaje mjesto primarno eksploatacije žena kroz njihov najamni rad. Pomicanjem žena na tržište rada, mijenja se i način eksploatacije – od individualne eksploatacije u privatnoj sferi (obitelji) težište se u suvremenim uvjetima neoliberalnog kapitalizma pomiče prema javnoj eksploataciji vlasnika kapitala i države.

Za razliku od seksizma, rodna jednakost podrazumijeva ukidanje svih društvenih dimenzija stratifikacije između žena i muškaraca, bez obzira na njihove međusobne biološke razlike, a „na temelju pripadnosti ljudskoj zajednici“ (Kašić i sur., 2005). Ona

---

¹ Primjerice, Aristotelova teza o ženskoj ništavnoj ili marginalnoj ulozi u procesu reprodukcije uzimala se kao znanstvena paradigma sve negdje do 16. i 17. stoljeća, a kao dokaz tomu iznosilo se prikazivanje unutrašnjosti ženskih genitalija kao falusnog „negative“, tj. vagine iznutra oblikovane prema modelu falusa, te fetusa već formiranog unaprijed, u muškom sjemenu (Tuana, 1989:147-172).

uključuje jednake mogućnosti pristupa, sudjelovanja, korištenja te kontrole dobara, resursa, političke moći i društvenog statusa ženama i muškarcima u društvu. Da bi se rodna jednakost mogla u društvu ostvari(va)ti nužno je utvrđivati i poštivati načelo rodne ravnopravnosti. Budući da se rodna ravnopravnost odnosi primarno na koncept uspostavljanja jednakosti pred zakonom, odnosno jednakih prava za žene i muškarce u pravnim sustavima, to načelo bez njegova stvarnog oživotvorenja u društvenoj praksi nema puno smisla. U sociološkom se smislu tek rodna jednakost može smatrati manifestnim oblikom uspješnog balansiranja odnosa i tretmana ne/jednakosti odnosno seksizma između žena i muškaraca. Stoga je u našem istraživanju fenomen seksizma kao i njegova empirijska interpretacija također podrazumijevala kako formalnu, tako i stvarnu društvenu nejednakost između žena i muškaraca, štoviše i nejednake odnose moći utemeljene na nejednakom društvenom tretmanu u praksi, u pravilu na štetu žena u odnosu na muškarce.

ISTRAŽIVAČKE SPOZNAJE O RODNIM ODNOSIMA U HRVATSKOM DRUŠTVU

Bez obzira na to što se u istraživanjima na nacionalnom uzorku populacije u Hrvatskoj još uvijek za ideal najpoželjnije ženske uloge u društvu pokazuje majčinstvo (Galić, 2004), mlađe žene sve su više sklone odustajanju od majčinstva kao prioritetnog ženskog cilja u životu (Galić, 2008; Galić i Nikodem, 2006; 2009a; 2009b). Mlađi ljudi su općenito više skloni podržavati egalitarnije partnerske odnose i podjele rada u obitelji, kako je to pokazalo istraživanje stavova studenata o odnosima u obiteljima te o položaju žene u društvu (Leinert Novosel, 1999). Pokazalo se da današnje obitelji nužno traže partnerski odnos između žena i muškaraca te podjednako preuzimanje roditeljskih uloga u svojoj obitelji. Za razliku od „tradicionalista“, „modernisti“ se zalažu za prožimanje uloga u obitelji, ukidanje vrhovnog autoriteta i uspostavu partnerskih odnosa, sudjelovanje i u privatnoj i u javnoj sferi te osobni odabir u planiranju obiteljskog života kao imperativ. Takvu modernu perspektivu dijele i nezaposlene žene (Galić, 2008; Galić i Nikodem, 2009a; 2009b).

Za razliku od karijere muškarca koja se neprekinuto razvija, ženske karijere se razvijaju s prekidima na poslu zbog rađanja i brige za djecu, što nema vrijednost društveno korisnog rada, pa žene na tržištu rada teško napreduju. Razlike se vide i kroz različite prihode zaposlenika i zaposlenica. Pod sve snažnijim utjecajem Katoličke crkve, u Hrvatskoj se u posljednja skoro dva desetljeća promoviraju ideje poticanja nataliteta, učvršćivanja koncepta tradicionalne patrijarhalne obitelji, uzdizanja kulta majčinstva, rađanja, „svetosti“ ljudskog života itd. Stoga ne iznenađuju nalazi istraživanja „*Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj*“ iz 2002. godine, na reprezentativnom uzorku mladih Hrvatske (N=1700 ispitanika u dobi od 15 do 29 godina), gdje je istaknuta snažnija orijentacija prema tradicionalizmu (Ilišin i Radin, 2002). U istraživanju od 2002. o mladima u suvremenom hrvatskom društvu, Ilišin i Radin pokazali su da su „mladi u nekim područjima konzervativniji od svojih europskih vršnjaka

ka“ (Ilišin, Radin, 2002:28). „Modernisti“ se za razliku od toga zalažu za zapošljavanje žena, podjelu kućanskih i odgojnih zadaća između supružnika. Danas su žene svjesne razarajućih učinaka ekonomske ovisnosti, pa radije izabiru zaposlenje izvan kuće negoli posao kućanice. Međutim, dvostruka opterećenost žena ostaje i dalje neriješeni problem koji ni „modernisti“ zasad još nisu uspjeli riješiti. Prisutnost svojevrsnog straha od modernizacije pronašle su i sociologinje Inga Tomić Koludrović i Suzana Kunac, u studiji „*Rizici modernizacije: položaj žena u Hrvatskoj 1990-ih*“ (2000)². One su pokazale da su se tranzicijske promjene odvijale kroz opću retradicionalizaciju društva, tj. dobrim dijelom na račun i na štetu žena. Osim zaključka da se životni položaj žena u Hrvatskoj može definirati kao krajnje rizičan, uslijedio je opći zaključak da se hrvatsko društvo, kao i većina postsocijalističkih društava, sporo oslobađa predmodernih elemenata, pa je moguće položaj žena u Hrvatskoj kontekstualizirati u Beckov model stupnjeva procesa modernizacije, pri čemu se pokušavaju razlikovati predmoderni, moderni i postmoderni elementi vrijednosti, stavova i načina ponašanja (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000). Zbog prisutnosti velikog rizika glede nezaposlenosti i niskog standarda žene se „vraćaju“ u obitelj i, kako autorice naglašavaju, postaju „prisilne“ povratnice u obitelj, ali i svojevrsne „vladarice“ u kući.

Istraživanje u okviru projekta „*Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj Uniji*“ (Čulig, Kufrin i Landrijet, 2007) također je djelomično obuhvatilo temu seksizma, te je potvrdilo postojanje dvaju koncepata seksizma – „tradicionalnog“ i „modernog“. Kao najznačajnije područje rodne nejednakosti u tom istraživanju pokazala se obitelj, a unutar nje podjela rada u kući između supružnika/partnera koja je usklađena sa stereotipnim rodnim ulogama, budući da žene i dalje obavljaju „barem 2/3“ kućnih poslova, osim brige o djeci koja je također prevladavajući ženski posao. Izraženost sukoba između obiteljskih i radnih obveza nije se, prema ovom istraživanju, pokazala osobito značajnim, no među onima koji su izrazili povećane poteškoće toga sukoba, prednjače žene i to više nego dvostruko. U tom slučaju žene se opredjeljuju za obitelj, dok muškarci više daju prednost poslu. Autori istraživanja upozoravaju, međutim, na nedostatnost sveobuhvatnog objašnjenja pojave rodne diskriminacije na temelju njihovog istraživanja.

U kakvoj je relaciji seksistički diskurs rodnog identiteta sa religijskim identitetom nastojalo se utvrditi pomoću korelacije faktorskih struktura religijskog i rodnog identiteta, s posebnim naglaskom na rodne stereotipe, stratifikacije i isključivosti koje proizlaze iz religijskog svjetonazora, što je objavljeno u radu „*Nerazlomljeni identiteti. Seksizam i religioznost u hrvatskom društvu*“ (Galić i Nikodem, 2006). Istraživanje je pokazalo četiri strukturirane seksističke dimenzije rodnog identiteta: patrijarhalizam, androcentrizam,

---

2 Navedena studija rezultat je rada na istraživanju „Politički i kulturni aspekti društvenog položaja žena“, koje je provedeno metodom ankete na područjima grada Zagreba, Splitsko-dalmatinske, Osječko-baranjske i Istarske županije 1999. godine. Osnovni skup ekstrakcije uzorka činile su ženske osobe starije od 16 godina sa stalnim mjestom prebivališta na područjima na kojim je istraživanje provedeno.

deklarativni egalitarizam i rodni egalitarizam, te četiri dimezije religijskog identiteta: tradicionalna, spolno-moralna, individualistička i socijalno-asketska dimenzija. Potvrđene su hipoteze o povezanosti tradicionalističkog religijskog svjetonazora sa seksističkim dimenzijama rodnog identiteta – patrijarhalizmom i androcentrizmom. Dobivene su i statistički značajne razlike između onih koji pohađaju religijske obrede redovito i onih koji to nikada ne čine s obzirom na sklonosti prema seksizmu prvih, odnosno rodnom egalitarizmu drugih. Vjerska socijalizacija u školi također tome ide u prilog kao učinkovit mehanizam za prenošenje seksističkih stavova i stereotipa o rodnim grupama. Istraživanje „*Identifikacije standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju*“³ (Galić i Nikodem, 2009a; 2009b) pokazalo je prisutnost (eksplicitne ili implicitne) spolne diskriminacije žena prilikom traženja posla u Republici Hrvatskoj, uz istodobno kršenje Zakona o radu i Zakona o ravnopravnosti spolova. Na temelju odgovora nezaposlenih žena o ulogama i odnosima žena i muškaraca u društvu, vidljivo je da je većina (preko 50%) ispitanica izrazila svoje neslaganje sa stereotipnim patrijarhalnim društvenim obrascima, kao što je: podjela rada u kući ili izvan kuće; „prirodnost“ podređivanja žena muškarcu; „nesposobnosti“ muškarca da kvalitetno brine o djeci; podjela na „muška i ženska zanimanja“; „već postignuta razina“ ravnopravnosti u društvu; „neuspjeh braka“ u kojem žena više zarađuje i odustajanje žena od izgradnje vlastite karijere. S druge strane, velika većina žena izrazila je svoje slaganje s onim tvrdnjama koje naglašavaju i/ili afirmiraju vrijednosti žena kao bioloških i socijalnih bića te pripadnica rodne grupe u javnoj sferi i na tržištu rada, kao što su: podzastupljenost žena u politici i javnom životu, jednake plaće za rad jednake vrijednosti na tržištu rada, ravnopravna raspodjela kućanskih poslova i obveza, te donekle, majčinstvo. Podjednak postotak onih žena koje se slažu (43%) i koje se ne slažu (46%) s tvrdnjom o majčinstvu kao temeljnom smislu ženina života govori o istodobnom prihvaćanju i odbacivanju tradicionalne uloge žene-majke u društvu, kao primarne ženine društvene zadaće.⁴

U Hrvatskoj se tako još jednom potvrdila jasna podjela na „tradicionalni“ i „moderni“ pristup ulogama žena i muškaraca u suvremenom društvu. S jedne strane se jasno ističe tradicionalna uloga žene u društvu, a s druge nova ženska ekonomska uloga. Od žene se očekuje da sudjeluje u materijalnom dohotku, ali ne na štetu ostalih, pa i tradicionalnih uloga, tj. supruge i majke. Uz tradicionalni odnos prema ulozi žene u društvu pristaju niže obrazovani muškarci s nižim prihodima. Dok mladi muškarci češće preuzimaju stavove svojih djedova, djevojke i mlade žene radikalno napuštaju stavove svojih baka. Prema tome, žene se, po pitanju stavova, moderniziraju brže od muškaraca. To je nalaz koji djelomično objašnjava i porast stope razvoda braka. Žene također više od

---

3 Istraživanje je naručio Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

4 Neka istraživanja ističu kako je dinamika društvenih promjena u nekim društvima, primjerice postkomunističke Europe, donijela spoj napretka i regresije. Tu su se liberalizacijom tržišta otvorile nove mogućnosti zapošljavanja žena, no s druge se strane smanjila socijalna sigurnost (Vidi o tome više u: Inglehart i Norris, 2003)

muškaraca podupiru ekonomsku ulogu žene u društvu, jer im ona donosi ekonomsku samostalnost i neovisnost, te tako podupire njihovu vlastitu rodnu emancipaciju. Međutim, kako sada stvari stoje, najveću cijenu modernizacije još uvijek plaćaju žene u društvu, zbog dvostruke i višestruke opterećenosti, u pravilu. Društvo izgleda još nije dovoljno osviješteno kada je riječ o cijeni rada koju žena obavlja u obitelji, ali uočena je i „rezistencija muškaraca“ u vezi s promjenama položaja i uloge žena u društvu i obitelji (Črpić, Biščan i Aračić, 2005). Usporedba rezultata istraživanja iz 1999. i 2008. godine (Aračić, Nikodem i Džinić, 2009) pokazala je da polovica ispitanika smatra kako Katolička crkva kao jedna od institucija kojoj je primarna briga obitelj, u Hrvatskoj ne odgovara adekvatno na probleme obiteljskog života. Rezultati su pokazali da je u posljednjih devet godina došlo do izrazite promjene u stajalištima po tom pitanju, odnosno do smanjivanja postotka građana (s 50,5% na 35,5%) koji smatraju da Crkva u Hrvatskoj adekvatno odgovara na obiteljske probleme, kao i povećavanja postotka onih koji smatraju suprotno (s 35,5% na 51,5%). Usporedbe rezultata u promatranom razdoblju pokazale su i određene promjene u pogledu stavova i mišljenja o braku i obitelji. Većina građana/ki smatra da brak nije zastarjela institucija, da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, da čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla i da dijete treba imati oba roditelja kako bi sretno odrastalo, ali je vidljiv i smjer smanjivanja važnosti braka i djece kao nužnih pretpostavki smisla i sreće u životu. Tome treba pridodati i promjenu u stajalištima o ulozi žene. Naime, dok je 1999. godine većina ispitanika i ispitanica (55,3%) smatrala da bi „žena trebala imati djecu da bi se osjećala ispunjenom“, 2008. godine stajališta su podijeljena po tom pitanju, s time da je više onih koji smatraju da to „nije uvjet“. U posljednjem desetljeću pokazala se i određena stabilnost prema odobravanju situacije kada žena želi imati dijete kao samohrana majka i pritom ne želi stabilnu vezu s muškarcem, što ukazuje na modernizacijske tendencije ispitanika/ca kada su u pitanju rodni odnosi i uloge u obitelji (Nikodem, Aračić, Džinić, 2010). Premda su autori zaključili da te promjene ugrožavaju temeljne obiteljske funkcije – reprodukcije djece i socijalizacije mladih naraštaja – to su funkcije koje nisu nužno vezane uz tradicionalnu instituciju braka. Stoga bismo radije takve nalaze bili skloni tumačiti u skladu s općim modernizacijskim trendovima društva, budući da oni pokazuju opadanje moći patrijarhalne obitelji kao temeljne institucije društva. Jasno se pokazuje da je obitelj kao institucija i u Hrvatskoj zahvaćena transformacijskim promjenama, u skladu s vrijednostima moderniteta i sekularizacije društva.

U Hrvatskoj je, paralelno s navedenim promjenama stavova o rodним grupama i odnosima u obitelji i na tržištu rada, također uočljiv jasan trend smanjivanja stope rađanja. Prema izvratku iz „*Nacionalne populacijske politike*“, koju je proglasio Sabor 2006. godine, jasno je vidljiv trend ukupnog smanjivanja stope rađanja žena, kao i rađanja sve manjeg broja djece. Ako se navedeni podaci nadopune izvješćima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo i njihovim usporedbama stopa rađanja određenih dobnih skupina žena, vidljivo je da opada broj poroda žena iz mlađih dobnih skupina, a raste broj poroda žena starijih dobnih skupina, osobito onih koje rađaju prvi puta (HZJZ, 2011). Za očekivati je da će se takav trend i nastaviti, paralelno s drugim zemljama. Istraživanja

koja su se bavila utjecajem sadržaja obrazovnog sustava na rodne odnose u društvu, stavovima, percepcijom, funkcijom obrazovnih sadržaja u pogledu rodnih uloga žena i muškaraca (Baranović i dr., 2000), pokazala su ne samo reproduciranje patrijarhalnih modela rodnih uloga uz osobito naglašavanje kulta majčinstva i žena kao odgajateljica, nego i iskazivanje predrasuda prema vlastitoj rodnoj grupi. To ukazuje na još uvijek prisutne rezistentne elemente patrijarhalnog društva kojima će trebati puno više vremena i različitih drugih utjecaja da bi se eventualno mogli pokrenuti u smjeru neke postpatrijarhalne promjene.

SEKSIZAM I RODNI IDENTITET U HRVATSKOM DRUŠTVU

Neki oblici rodnih nejednakosti i diskriminacija u hrvatskom društvu istraživački su analizirani 2004. godine u radu pod naslovom „*Seksistički diskurs rodnog identiteta*“ (Galić, 2004), koji je bio rezultat istraživanja provedenog na temelju empirijskog uvida u mišljenja hrvatskih građana/ki. To je bilo istraživanje o rodnom identitetu i seksizmu koje je pokazalo je da je i današnje hrvatsko društvo još uvijek patrijarhalno i to na svim razinama, od mikrorazina osobne, obiteljske, do makrorazina širih društvenih institucija politike, tržišta rada itd., što je utvrđeno propitivanjem mišljenja ispitanika o ulogama i odnosima žena i muškaraca u hrvatskom društvu kako unutar obitelji, tako i u politici te na tržištu rada. Istraživanje je rađeno u okviru projekta „*Modernizacija i identitet hrvatskog društva*“ Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta, na reprezentativnom uzorku (N=1202) ispitanika, pri čemu je korišten anketni upitnik s instrumentom od 17 čestica koje su operacionalizirale koncepte „tradicionalnog“ i „modernog“ seksizma. „Tradicionalni“ seksizam podrazumijeva patrijarhalni hijerarhijski sustav rodne stratifikacije i podjele rada u korist muškaraca, podređeni status žena, rodne razlike kao isključivosti, mizogine stavove prema ženama, kao i uvjerenje u biološki i antropološki utemeljene „prirodne“ razlike između muškaraca i žena. „Moderni“ seksizam je obrazac koji bi htio pokazati okretanje društva prema egalitarnijem, nehijerarhiziranom rodnom sustavu vrijednosti i odnosima. Potaknut je promjenama u obrazovanju, politici, pravu i na tržištu rada, koji su nastali pod utjecajem modernizacijskih procesa i feminističkih pokreta. Obično se tu pronalazi „bezazleni“, „prikriveni“ ili suptilni seksizam. Tako operacionalizirani koncepti „tradicionalnog“ i „modernog“ seksizma pokazali su se kao temeljni vjerojatni sklopovi mišljenja u svijesti populacije te su ocrtavali kretanja hrvatskog društva u smislu razvoja rodnog identiteta. Ti koncepti su oblikovani u tvrdnje skale na nekoliko razina rodnih uloga i odnosa: antropološkoj, obiteljskoj i javnoj (politička, tržište rada). Cilj je bio utvrditi temeljnu strukturu seksističkih koncepata te utjecaj drugih varijabli (bračnog statusa, regionalne pripadnosti, dobnih i obrazovnih razlika) na ove koncepte. Pokazalo se da se muškarci i žene u Hrvatskoj statistički značajno razlikuju najviše u konceptima koji se tiču rodno egalitarnog društva. Rezultati ovog istraživanja su pokazali veću sklonost muškaraca „tradicionalnom“ i „modernom“ seksizmu, dok su žene pokazale veću sklonost konceptu rodno egalitarnog društva. U tom smislu su se pokazale i regionalne razlike u Hrvatskoj, a najrigidniji regionalni sek-

sizmi, i u tradicionalnoj i u modernoj varijanti, pokazali su se na području Like. Potrebu ukidanja patrijarhata i uspostave rodno egalitarnog društva najviše su poduprle žene, mladi i obrazovani dio populacije, što upućuje na ohrabrujuću viziju budućeg društva. Slične nalaze dobili su i istraživači Glick i Fiske (1997) koji su pokazali podudarne koncepte s varijacijama koje su nazvali „neprijateljski“ i „benevolentni“ seksizam, pri čemu prvi obuhvaća negativne oznake dimenzija kao što su dominantni paternalizam, uvjerenja rodnog obezvrjeđivanja i heteroseksualna netrpeljivost, dok drugi podrazumijeva „bezazlene“ seksističke stavove prema ženama u ulogama zaštitničkog paternalizma i idealizacije žena. Ono što je, pak, i jednom i drugom zajedničko jesu patrijarhalne predrasude o ženama kao „slabijem“ spolu te nužnost održavanja tradicionalnih rodni razlika i uloga koje služe opravdavanju i održavanju patrijarhalnih rodni društvenih obrazaca. Slični rezultati su se pokazali i u radovima drugih istraživača, primjerice Masser i Abrams (1999), koji su utvrdili postojanje današnjeg seksizma kao „neoseksizma“ s određenim oblicima seksističke netrpeljivosti osobito protiv ženskih reproduktivnih prava, te primarno prema homoseksualnim skupinama. Neki istraživači konceptualizirali su seksizam kao „staromodni“ i „moderni“ (Morrison, Morrison, Pope i Zumbo, 1998), te „otvoreni“, „prikriveni“ i „podmukli“ seksizam (Swim i Cohen, 1997). To su svi oni seksizmi koji su kao takvi skriveni ili neprimijećeni jer su ugrađeni u kulturne obrasce i društvene norme. Premda su normativne i zakonske promjene u industrijski razvijenim zemljama pridonijele mijenjanju obrazaca seksizma, one su više uvjetovale njegovo prikrivanje negoli eliminiranje (Masser & Abrams, 1999), odnosno transformiranje i prelijevanje osnovne strukture patrijarhata iz obitelji na tržište rada i u područje javnosti (Walby, 1990).

NAJVAŽNIJI REZULTATI IZ ISTRAŽIVANJA 2004. GODINE

U istraživanju 2004. godine pošli smo od pretpostavke da su koncepti patrijarhalnog i rodno egalitarnog društva u svijesti ispitanika međusobno suprotstavljeni i takvima su se pokazali, kao važni strukturni elementi te svijesti. Pokazalo se da se muškarci statistički značajno razlikuju od žena u seksističkoj rigidnosti, te da lakše usvajaju obje varijante seksizma. U pogledu dobnih i obrazovnih razlika, pokazalo se također da su stariji ispitanici, kao i oni nižeg obrazovanja, skloniji tradicionalnom seksizmu. U pogledu regija očekivali smo značajnije statističke razlike između grada Zagreba, Zagrebačke županije i ostalih u prihvaćanju ili odbacivanju seksizma, što smo također dobili potvrđeno. Bračni status nismo smatrali statistički značajnom varijablom u prihvaćanju ili odbacivanju seksizma, a on se kao takav nije niti pokazao. Tvrdnje koje su pokazale između 52% i 63% neslaganja su tipične tvrdnje o rodnim predrasudama koje se nisu pokazale većini ispitanika/ca prihvatljive: „*Prirodno je da žena bude podređena muškarcu*“, „*Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena*“, „*Muškarac po prirodi lakše i brže donosi važne odluke nego žena*“, te „*Muškarci su uspješniji od žena u poslovima koji traže umne sposobnosti i racionalno razmišljanje*“. Međutim, s druge strane oko polovica ispitanika/ca neupitno je prihvatila ostvarivanje tradicionalne uloge žene kao majke i supruge

u smislu primarnog ženskog životnog cilja (Galić, 2004). U prilog tome govorilo je značajno slaganje sa sljedećim tvrdnjama: „Žena ispuni pravi smisao svoga postojanja tek kad postane majka” (49,6% slaganja) i „Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući” (49,7% slaganja). Prihvatljivost modernizacijskih kretanja društva u javnoj sferi rodnih odnosa te na tržištu rada mogla se iščitati samo na deklarativnoj razini i to u visokom slaganju (oko 88%) oko jednakih plaća za isti rad na tržištu rada za obje rodne grupe, te 52,8% slaganja oko nedostatnosti sudjelovanja žena u politici i javnom životu Hrvatske. Međutim, temeljitije utvrđivanje koncepata tradicionalnog i modernog seksizma rekonstruirano je uz pomoć faktorske analize koja je pokazala strukturu matrice s 4 dimenzije koje tumače 55,166% ukupne varijance instrumenta.

Tablica 1. Faktor 1 – antropološki patrijarhalizam

Tvrdnje	Faktor 1 – antropološki patrijarhalizam
Prirodno je da žena bude podređena muškarcu.	,745
Žena ispuni pravi smisao svoga postojanja tek kad postane majka.	,734
Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući.	,707
Muškarac po prirodi lakše i brže donosi važne odluke nego žena.	,684
Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena.	,639
Žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere.	,452
Dječake treba odgajati tako da budu odlučni i hrabri, a djevojčice tako da budu poslušne i pomirljive.	,472
Podjela na muška i ženska zanimanja izraz je vjekovnog iskustva i ne treba ju dovoditi u pitanje.	,422
Muškarci su uspješniji od žena u poslovima koji traže umne sposobnosti i racionalno razmišljanje.	,604

Faktor „antropološkog patrijarhalizma“ objedinio je devet čestica koje su povezale patrijarhalne predrasude i isključivost dodjeljivanja rodni uloga žena i muškaraca u društvu prema stereotipnom obrascu ženskih rodni uloga, usmjerenost žene na privatnu sferu obitelji i brige o djeci, a muškarca na javno područje djelovanja, na temelju njegovih sposobnosti za racionalno mišljenje, odlučivanje i razvoj vlastite karijere. Ovdje se podrazumijeva potreba podređivanja žena muškarcima, a majčinstvo se ističe kao glavni smisao ženina života uz podupiranje muževe karijere. Muškarci su tu percipirani kao po prirodi odlučniji i sposobniji za odlučivanje od žena, manje sposobni za brigu o djeci, ali racionalno sposobniji od žena. Iskazana su i mišljenja o potrebi tradicionalnog rodno isključivog obrasca odgoja djece, kao i potreba za patrijarhalnom rodnom podjelom rada.

Tablica 2. Faktor 2 – deklarativni egalitarizam

Tvrdnje	Faktor 2 – deklarativni egalitarizam
U Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu.	,638
Većina žena u Hrvatskoj izvrgnuta je seksualnom uznemiravanju na javnom mjestu.	,635
Muš i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	,604
Za isti posao muškarci i žene trebaju biti potpuno jednako plaćeni.	,524

Faktor „*deklarativnog egalitarizma*“ objedinio je tvrdnje objedinjene oko modernističkog koncepta rodnih uloga i odnosa koje ističu potrebu egalitarne raspodjele podjele rada i naknada za isti rad unutar kuće i u javnoj sferi politike, na tržištu rada itd. On sadrži četiri tvrdnje o potrebi: većeg uključivanja žena u politiku i javni život, uvođenju jednakih plaća za isti posao, svjesnosti izloženosti žena seksualnom iskorištavanju u javnoj sferi rada te zalaganje za egalitarnu raspodjelu kućanskih poslova. Ovaj faktor podrazumijeva na deklarativnoj razini modernizaciju razvoja društva prema rodnoj egalitarnosti.

Tablica 3. Faktor 3 – androcentrizam (inverzija žrtva/nasilnik)

Tvrdnje	Faktor 3 – androcentrizam (inverzija žrtva/nasilnik)
Brak u kojem žena zarađuje više od muškarca ne može biti uspješan.	,767
Žene su najčešće same krive kad dobiju batina od partnera.	,746
Žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere.	,695
Dječake treba odgajati tako da budu odlučni i hrabri, a djevojčice tako da budu poslušne i pomirljive.	,691
Za većinu silovanja krivo je preslobodno ponašanje i odijevanje žena.	,633
Za isti posao muškarci i žene trebaju biti potpuno jednako plaćeni.	,493
Prirodno je da žena bude podređena muškarcu.	,468
Muškarac po prirodi lakše i brže donosi važne odluke nego žena.	,426
Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući.	,411

Faktor koji smo nazvali „*androcentrizam s inverzijom žrtva/nasilnik*“ strukturiraju tvrdnje koje su visoko korelirane u dimenzijama ustrajnosti obiteljskog patrijarhata i nasil-

ničkog ponašanja. To su tvrdnje koje se odnose na ulogu muškarca kao glavnog financijskog skrbnika obitelji. Takav koncept podrazumijeva odustajanje žena od razvijanja vlastite karijere u korist muža, patrijarhalni koncept rodno stereotipnog odgoja djece, viđenje žena kao glavnih krivaca i izazivačica nasilja od strane partnera u obitelji i sl., čime se uobičajeno opravdava nasilničko ponašanje i podržava obiteljski patrijarhat. Blizak tome je i stav o ženama kao izazivačicama silovanja zbog ponašanja i odijevanja. Slijede tvrdnje o tipičnim antropološkim rodnim stereotipima, kao što su veće umne, racionalne i sposobnosti odlučivanja muškaraca za razliku od žena, pa „prirodnost“ određivanja žena muškarcima kroz „najprirodniju“ brigu žena o djeci, mužu i kući. Ove tvrdnje podupiru androcentričku razinu nasilničkog ponašanja prema ženama svaljujući krivicu na žrtve te rehabilitirajući nasilnika.

Tablica 4. Faktor 4 – rodni egalitarizam

Tvrdnje	Faktor 4 – rodni egalitarizam
Podjela na muška i ženska zanimanja izraz je vjekovnog iskustva i ne treba ju dovoditi u pitanje.	-,811
Muškarac po prirodi lakše i brže donosi važne odluke nego žena.	-,514
Za većinu silovanja krivo je preslobodno ponašanje i odijevanje žena.	-,481
Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	,476
Dječake treba odgajati tako da budu odlučni i hrabri, a djevojčice tako da budu poslušne i pomirljive.	-,440

Preostali, četvrti faktor nazvan „za rodno egalitarno društvo“ odnosi se na potrebu uspostave rodno egalitarnog društva. Sadrži niz negativno koleriranih tvrdnji o podjeli rada kao izrazu vjekovnog iskustva koju ne treba dovoditi u pitanje, suvišnost rasprave o pravima žena danas, budući da su one već „postigle ravnopravnost“, većim muškim racionalnim i umnim sposobnostima te njihovim većim sposobnostima odlučivanja, ženskom slobodnom ponašanju i odijevanju kao povodu za silovanje te potrebi tradicionalnog odgoja djece. Jedina tvrdnja koja je pozitivno korelirana s ovim faktorom jest ona o potrebi egalitarne raspodjele kućanskih poslova među rodovima, što ukazuje na njegov podrazumijevajući egalitarizam.

Tablica 5. Matrica interkorelacija oblimin faktora

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Faktor 1	1,000			
Faktor 2	-,087	1,000		
Faktor 3	,368	-,154	1,000	
Faktor 4	-,324	,099	-,387	1,000

Međusobne korelacije faktora (Tablica 5) pokazale su pozitivnu korelaciju prvog i trećeg faktora, tj. „antropološkog patrijarhalizma“ i „androcentrizma s inverzijom žrtva/nasilnik“, uz njihovu negativnu korelaciju sa četvrtim faktorom kojim se iskazuje potreba ukidanja patrijarhata i potreba „za rodno egalitarnim društvom“. Iz toga nalaza jasno se pokazalo da su koncepti patrijarhata (faktori 1 i 3) i rodno egalitarnog društva (faktor 4) u svojim temeljnim konceptualnim postavkama nespojivi. Negativna korelacija četvrtog faktora potvrđuje tu isključivost, čime se dokazala pretpostavka da su koncepti patrijarhalnog i rodno egalitarnog društva u svijesti ispitanika međusobno na suprotnim pozicijama.

U istraživanju iz 2004. zanimalo nas je i utvrđivanje dodatnih razlika među varijablama – spola, dobi, školske sprema, bračnog statusa i regionalne pripadnosti.⁵ Rezultati istraživanja provedenog u Hrvatskoj 2004. potvrdili su pretpostavke o seksizmu, te još uvijek ustrajno prisutnim patrijarhalnim konceptima u svijesti populacije. Istraživanjem su potvrđene postavljene hipoteze glede razlika, očekivanja i zastupljenosti seksističkih koncepata u našoj populaciji, kao i očitovanja o seksističkoj rigidnosti muškaraca, te starijih i niže obrazovanih ispitanika. Pokazalo se da se muškarci i žene u Hrvatskoj statistički značajno razlikuju najviše u konceptima koji se tiču rodno egalitarnog društva. Rezultati su uputili na veću sklonost muškaraca „tradicionalnom“ i „modernom“ seksizmu. S druge strane, žene pokazuju veću sklonost konceptu rodno egalitarnog društva. Statističke razlike u prihvatljivosti seksističkih koncepata po regijama, ukazale su na svojevrsne regionalne seksističke posebnosti, najviše u Istri, ali i u Dalmaciji i Slavoniji. Najrigidniji regionalni seksizmi, i u tradicionalnoj i u modernoj varijanti, pokazali su se na području Like. Istraživanjem se ocrtao i jedan prvobitno nepretpostavljeni koncept – potreba za ukidanjem patrijarhata i uspostavljanjem rodno egalitarnog društva – što su najviše poduprle žene, mladi i obrazovani dio populacije i što nam je dalo sliku jedne ohrabrujuće vizije budućeg društva. No, glavni su rezultati toga istraživanja iz 2004. ipak potvrdili tezu o obje varijante seksizma (i tradicionalnoj i modernoj), osobito u muškom, starijem i niže obrazovanom dijelu hrvatske populacije.

DESKRIPCIIJA PODATAKA IZ ISTRAŽIVANJA 2010. GODINE

Da bismo napravili usporedbu rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine o seksizmu u Hrvatskoj, upotrijebili smo isti instrument, tj. skalu s istim tvrdnjama koje su korištene i 2004. za ispitivanje stavova o seksizmu, s time da je instrument u 2010. revidiran s manjim preinakama. U sljedećoj tablici navedene su tvrdnje koje su sortirane prema prosječnom slaganju počevši s najvećim slaganjem.

---

⁵ Provedena su dodatna testiranja za spol t-testom, a za varijable s više od 2 kategorije (dob, školska sprema, regionalna pripadnost, bračno stanje) provedena je analiza varijance uz primjereni test multiple komparacije (Bonferronijev test za homogene varijance i Tamhaneov T2 test za nehomogene varijance). Svi testovi provedeni su na razini rizika do 5%. Interpretirali smo samo statistički značajne razlike prema obilježjima.

Tablica 6. Deskriptivna statistika iz istraživanja 2010. godine (N=1008)

TVRDNJE	Uopće se ne slažem + ne slažem se	Ne znam, nisam siguran/na	Slažem se + u potpunosti se slažem	prosjek	sd
Muš i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	13,7%	18,2%	68,2%	3,77	1,006
U Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu.	20,7%	27,4%	51,8%	3,38	1,066
Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući.	28,0%	18,4%	53,5%	3,26	1,197
Žena ispuni pravi smisao svog postojanja tek kad postane majka.	32,5%	21,4%	46%	3,10	1,206
Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena.	41,8%	16,3%	41,9%	2,92	1,256
Većina žena u Hrvatskoj izvignuta je seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu.	24,6%	44,4%	26,5%	2,92	0,969
U suvremenom društvu žene su već postigle ravnopravnost, pa je rasprava o pravima žena postala nepotrebna.	44,2%	24,9%	30,9%	2,83	1,074
Podjela na muška i ženska zanimanja izraz je vjekovnog iskustva i ne treba ju dovoditi u pitanje.	46,1%	25,5%	28,3%	2,72	1,086
Žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere.	57,2%	26,2%	16,6%	2,34	1,124
Za većinu silovanja krivo je preslobodno ponašanje i odijevanje žena.	62,8%	22,9%	14,3%	2,17	1,140
Prirodno je da žena bude podređena muškarcu.	68,0%	13,4%	18,6%	2,13	1,179
Brak u kojem žena zarađuje više od muškarca ne može biti uspješan.	71,0%	19,7%	9,3%	2,03	1,010
Žene su najčešće same krive kad dobiju batina od partnera.	75,1%	14,0%	10,9%	1,85	1,087

Iz Tablice 6 vidljivo je da su tvrdnje na kojima se prosječno pokazalo najviše slaganja sljedeće: „*Muš i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove*”. Tu tvrdnju podržava ukupno 68,2% ispitanika, gotovo identično kao i u istraživanju 2004. Tvrdnju da „*U Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu*” podržava ukupno 51,8% ispitanika, podjednako kao 2004. godine. Da je „*Za ženu najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući*” misli većina od 53,5% ispitanika, što je povećanje u odnosu na 2004. godinu za 3,8%, a da „*Žena ispuni pravi smisao svoga postojanja tek kad postane majka zastupa ukupno*” misli 46% ispitanika, što je smanjenje u odnosu na 2004. godinu za 3,6%. Značajno povećanje broja ispitanika koji se slažu s tvrdnjom da „*Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena*” vidljivo je u 2010. godini i to za 8,6%. Slična razlika, ali u opadanju podrške, vidljiva i kod tvrdnje da su „*U suvremenom društvu žene već postigle ravnopravnost pa je rasprava o pravima žena postala nepotrebna*”, što u 2010. godini podržava 7,5% manje ispitanika/ca nego u 2004. godini. Također je još manji postotak prihvaćanja tvrdnje da je „*Većina žena u Hrvatskoj izvrgnuta seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu*” vidljiv u 2010. godini, jer tu tvrdnju prihvaća tek 26,5% ispitanika, tj. za 10,6% manje nego u 2004. godini. Slično smanjenje od 7,6% prihvaćenosti vidljivo je i kod tvrdnje „*Za većinu silovanja krivo je preslobodno i ponašanje i odijevanje žena*”, što u 2010. godini podržava tek 14,3% ispitanika/ca. Kod ostalih tvrdnji vidljivo je slaganje s njima do maksimalno 30% ili manje ukupnog broja ispitanika, a kod nekih tvrdnji razlika u odnosu na 2004. godinu je svugdje manja od 5% u 2010. Iste rezultate iz dvaju istraživanja 2004. i 2010. godine te razlike među njima moguće je jasnije vidjeti i na temelju sljedećeg grafikona (Slika 1.)

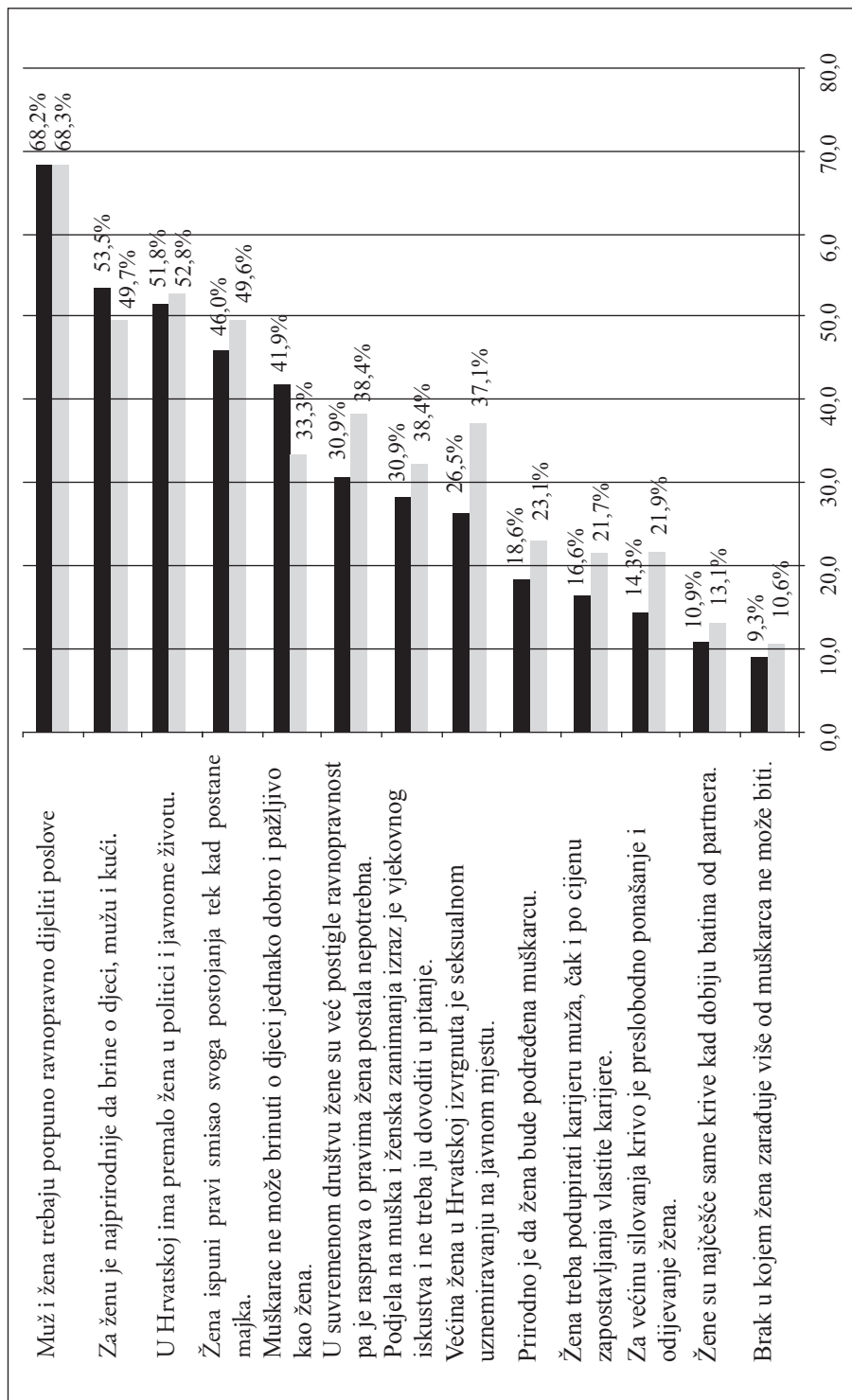
Do promjene u mišljenjima (tj. do statistički značajne razlike u prosječnom slaganju) došlo je kod tvrdnji „*Prirodno je da žena bude podređena muškarcu*”, gdje je uočljivo manje slaganje u 2010. godini, u tvrdnji „*Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena*”, pri čemu je vidljivo veće slaganje u 2010. godini, te u tvrdnji „*Većina žena u Hrvatskoj izvrgnuta je seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu*”, gdje je uočljivo manje slaganje u 2010. godini. Kod ostalih tvrdnji nije utvrđena statistički značajna razlika u prosječnom slaganju.

FAKTORIZACIJA PODATAKA IZ 2010. GOD.

Rekonstruiranje koncepta tradicionalnog i modernog seksizma utvrđeno je faktorskom analizom pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora. Ekstrahirana su 3 statistički značajna faktora koji zajedno objašnjavaju 57,18% ukupne varijance instrumenta. Bazična solucija transformirana je oblimin transformacijom.⁶ Matrica faktorske strukture oblimin transformacije ekstrahirala je tri faktora koji

6 Iz analize su isključene dvije varijable: „*Većina žena u Hrvatskoj izvrgnuta je seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu.*” – činila je faktor specifičnosti i „*Prirodno je da žena bude podređena muškarcu.*” – nije zadovoljavala Thurstoneov princip jednostavne strukture, odnosno imala je saturacije veće od 0,5 na sve tri dimenzije.

Slika 1. Usporedba rezultata istraživanja instrumenta iz 2004. i 2010. godine prema postotku ispitanika koji se s navedenim tvrdnjama djelomično ili u potpunosti slažu.

su opisali sljedeće latentne dimenzije seksističkih koncepata: androcentrizam, patrijarhalizam i rodni egalitarizam. Struktura faktora pokazala je sljedeće dimenzije:

Tablica 7. Faktor 1 – Androcentrizam

Tvrdnje	Faktor 1 Androcentrizam
Žene su najčešće same krive kad dobiju batina od partnera.	,808
Brak u kojem žena zarađuje više od muškarca ne može biti uspješan.	,771
Žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere.	,769
Za većinu silovanja krivo je preslobodno ponašanje i odijevanje žena.	,664

Ovaj faktor pokazuje rodne predrasude karakteristične za androcentrički seksizam. Žene tu nemaju neku značajniju ulogu u društvu, osim da podupiru karijeru svoga supruga, a čak se smatra nemogućim ostvariti uspješan brak u kojem bi žena imala veću zaradu. U skladu s tim su i stereotipi vezani uz nasilje nad ženama, pri čemu se smatra da su za nasilna ponašanja muškaraca prema ženama u pravilu krive same žene zato što one te koje su zapravo nekako izazvale svoga partnera na nasilno ponašanje, budući da svojim mogućim izazovnim odijevanjem ili ponašanjem privlače na sebe potencijalne nasilnike i/ili silovatelje.

Tablica 8. Faktor 2 – Patrijarhalizam

Tvrdnje	Faktor 2 Patrijarhalizam
Žena ispuni pravi smisao svog postojanja tek kad postane majka.	,798
Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena.	,798
Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući.	,637

Drugi faktor objedinio je tipične tvrdnje karakteristične za patrijarhalni pogled na svijet, a to su glavni smisao ženina života u majčinstvu, navodna nesposobnost muškaraca da se brinu o djeci jednako dobro i pažljivo kao žene te ženska briga o tipičnim ženskim poslovima – djeca, muž i kuća – po „prirodi stvari“, tj. prema tzv. „urođenoj ženskoj prirodi“ o kojoj su još davno raspravljali i najznamenitiji filozofi, utemeljitelji civilizacije, kao što su Platon, Aristotel, Toma Akvinski, prosvjetitelji (J. J. Rousseau itd.) i drugi, da bi svi došli do jedinstvenog zaključka, a to je svođenje žene kao „manje vrijednih“ i „deficitarnih“ bića „po prirodi“ na njihove isključive reproduktivne funkcije i majčinstvo, uz cjeloživotnu brigu za svoga muškog bračnog partnera i kao gospodara te potrebe „prirodnog“ pokoravanja njegovom muškom autoritetu.

Tablica 9. Faktor 3 – Rodni egalitarizam

Tvrdnje	Faktor 3 Rodni egalitarizam
U Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu.	,805
Podjela na muška i ženska zanimanja izraz je vjekovnog iskustva i ne treba ju dovoditi u pitanje.	-,652
Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	,636
U suvremenom društvu žene su već postigle ravnopravnost, pa je rasprava o pravima žena postala nepotrebna.	-,593

Ovaj faktor objedinio je dvije tvrdnje koje su pozitivno korelirane i dvije koje su negativno korelirane, čineći tako jasno koncipiran sklop rodno egalitarnog društva. Prve dvije odnose se na činjenicu premalog sudjelovanja žena u politici i javnom životu, kao i na potrebu ravnopravne podjele kućanskih poslova između supružnika. S tim je negativno povezano zadržavanje tradicionalne rodne podjele rada kao i odbacivanje potrebe za raspravom o emancipaciji žena. Budući da se tradicionalna podjela rada mora dovesti u pitanje kad se radi o rodno egalitarnom društvu, kao i da se uviđa potreba za daljnjim razvijanjem rasprave o pravima žena, negativno koncipirane tvrdnje koje obuhvaćaju ta područja rodni odnosa jasno su negativno povezana s pozitivno formuliranim afirmativnim tvrdnjama o uviđanju nedovoljnog sudjelovanja žena u politici, kao i o rodno ravnopravnoj podjeli kućanskih poslova.

Tablica 10. Matrica interkorelacija oblimin faktora

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Faktor 1	1,000		
Faktor 2	,398**	1,000	
Faktor 3	-,388**	-,245**	1,000

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Međusobne korelacije faktora pokazale su pozitivnu povezanost prvog (androcentrizam) i drugog faktora (patrijarhalizam), kao i negativnu povezanost ta dva faktora s trećim faktorom (rodni egalitarizam). Takav nalaz je, kao i u istraživanju 2004. godine, potvrdio nespojivost seksističkih koncepata društva (antropocentrizma i patrijarhalizma) s konceptom rodne društvene jednakosti te još jednom potvrdio postojanje i stabilnost koncepta rodne jednakosti kao ohrabrujuće pozicije za budućnost.

TESTIRANJE FAKTORA S VARIJABLAMA SPOLA, DOBNIH SKUPINA, ŠKOLSKE SPREME, REGIJA I BRAČNOG STANJA

Testiranje faktora sa varijablom *spola* izvršeno je na temelju t-testova za nezavisne uzorke. T-testovi su pokazali da su faktorima 1 i 2 (androcentризmu i patrijarhalizmu) skloniji muškarci, dok su faktoru 3 (rodnom egalitarizmu) sklonije žene. Kod androcentrizma je ta sklonost izražena nešto jače ($t=4,658$; $p<0,001$), nego kod patrijarhalizma ($t=2,221$; $p=0,027$), no jasno se također pokazala veća sklonost žena nego muškaraca prema konceptu rodno egalitarnog društva ($t=-8,835$; $p<0,001$).

Analiza varijance testiranja faktora prema *dobnim skupinama* pokazala je da postoji pozitivna povezanost prvog faktora (androcentrizma) sa dobi i to umjerene jačine, te da starije dobne skupine, iznad 46 godina, pokazuju veću sklonost prema tom faktoru u odnosu na mlađe dobne skupine, osobito ispitanika do 35 godina. Također je vidljiva i nešto slabija sklonost starijih dobnih skupina prema drugom faktoru (patrijarhalizmu), za razliku od mlađih dobnih skupina koje nisu sklone drugom faktoru (patrijarhalizmu). Nasuprot tome, na trećem faktoru (rodnom egalitarizmu) pokazuje se veća sklonost mlađih dobnih skupina ispitanika, uz nešto slabiju jačinu veze, za razliku od najstarijih dobnih skupina (iznad 65 godina) koje su tom faktoru najmanje sklone. Ovaj nalaz je razumljiv, jer su mlađi ljudi uvijek otvoreniji prema rodno ravnopravnijim društvenim kretanjima.

Analiza varijance faktora prema *školskoj spremi* ispitanika pokazala je najveću sklonost onih bez škole ili samo s osnovnom školom prema prvom faktoru (androcentризmu) za razliku od onih sa srednjim zanatskim školama, općim srednjim školama te visokim školama ili fakultetima koji su tom faktoru manje sklone. Također se pokazala veća sklonost niže obrazovanih skupina ispitanika prema drugom faktoru (patrijarhalizmu), za razliku od onih sa srednjim i višim školama i fakultetima. Nasuprot ovim nalazima, kad je riječ o trećem faktoru (rodno egalitarnog društva) pokazala se veća sklonost više obrazovanih ispitanika prema tom društvenom konceptu nego što su tome sklone ispitanici bez škole i sa osnovnom školom, te oni sa zanatskim tipom škole. Ovaj nalaz se također pokazao postojan, jer su obrazovaniji ljudi u pravilu i skloniji većoj rodnoj jednakosti.

Analiza varijance faktora prema *regionalnim razlikama* pokazala je da su ispitanici/ce iz Banije, Dalmacije, Istre, Like i Slavonije najviše sklone prvom faktoru (androcentризma) za razliku od stanovnika grada Zagreba koji su mu najmanje sklone, kao i da su tom faktoru također manje sklone stanovnici Primorja, Međimurja i Hrvatskog zagorja. Kad je riječ o drugom faktoru (patrijarhalizmu), njemu su najmanje sklone ispitanici/ce iz Međimurja, a najviše oni/e iz Banije i Like. Za razliku od prethodnih, trećem faktoru (rodnog egalitarizma) najviše su sklone ispitanici/ce iz grada Zagreba i Podravine, za razliku od onih iz Dalmacije, Istre i Slavonije koji su tome najmanje sklone/e.

Analiza varijance varijable bračno stanje ispitanika/ca na faktorima seksizma pokazala je da su prvom faktoru (androcentризma) najviše sklone udovci i udovice, a najmanje samci, samohrani roditelji i ljudi u bračnim zajednicama. Drugom faktoru (patrijarhalizmu) više su sklone ispitanici/ce koji se nalaze u bračnim zajednicama, za razliku od onih

koji žive u izvanbračnim zajednicama, dok kod trećeg faktora (rodnog egalitarizma) nije utvrđena nikakakva statistički značajna razlika s obzirom na bračni status ispitanika/ca.

ZAKLJUČAK

Premda je u 2010. godini došlo do promjene u prihvaćanju tvrdnje da je „*Prirodno da žena bude podređena muškarcu*“, pri čemu je uočeno manje slaganje s tom tvrdnjom za oko 5% u 2010. godini, nego u 2004., veće prihvaćanje tvrdnje „*Muškarac ne može brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena*“ u 2010. godini nego u 2004. za skoro 9%, ne govori u prilog promjene i ublažavanja seksističkog diskursa, nego prije u prilog njegova ponešto čvršćeg utemeljenja. Uočljivo je i da je tvrdnja da je „*Za ženu najprihvatljivije da brine o djeci, mužu i kući*“ još više prihvaćena u 2010. nego u 2004. godini tako da ju sada prihvaća većina od 53,5% ispitanika/ca, što također još više podupire tradicionalni seksistički koncept. Budući da je i faktorska analiza pokazala skoro iste faktore u 2010., kao i u 2004. godini (androcentrizam, patrijarhalizam i rodni egalitarizam), osim faktora deklarativnog egalitarizma koji je sada izostao, ovi faktori potvrdili su zapravo iste koncepte tradicionalnog i modernog seksizma (neoseksizma) koje smo prethodno pretpostavili kako u prvom, tako i u drugom istraživanju. Tako se i ovaj puta pokazalo i potvrdilo da svi oni ispitanici/ce u populaciji koji na ovaj ili onaj način zastupaju seksističke koncepte u društvu nisu pristalice ravnopravnosti žena i muškaraca, kao ni ukidanja rodni stereotipa, rodni odnosa moći ili rodni nejednakosti, a koji bi vodili prema uspostavljanju rodne ravnopravnosti i nehijerarhijskog, rodno nestratificiranog društva. Takvi nalazi čak upućuju i na blagu radikalizaciju tradicionalnog seksizma u Hrvatskoj. Međutim, budući da se i u ovom istraživanju jasno prepoznao koncept rodnog egalitarizma koji nesumnjivo odstupa od androcentričkih i patrijarhalnih koncepata u svijesti populacije, a kojeg podupiru mlađi i obrazovaniji dijelovi populacije, primarno žensko roda, vidljivo je i da se taj koncept temeljitije pozicionirao u hrvatskom društvu. U Hrvatskoj je, dakle, riječ o karakterističnoj bipolarizaciji stavova na skali seksizma/egalitarnosti na koje utječu varijable dobi, stupnja obrazovanja, spola i regije, pri čemu je svojevrsna blaga radikalizacija tradicionalnog seksizma s druge strane popraćena ohrabrujućim pozicioniranjem rodnog egalitarizma kao poželjnije i optimističnije varijante razvoja rodni odnosa u Hrvatskoj. Stoga smo uvjereni da u hrvatskom društvu ima mjesta za ohrabrivanje razvoja rodno egalitarnije perspektive odnosa među ženama i muškarcima nego što je ona razvijena danas, pogotovo kada se ima na umu da ju najviše podupiru mlađi.

LITERATURA

- Aračić, P., Nikodem, K., Džinić, I. (2010). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine. *Bogoslovska smotra*, 80(2), 623-642.
- Baranović, B. (2000). „Slika“ žena u udžbenicima književnosti. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Borić, R. (ur.) (2007). *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Butler, J. (2000). *Nevolje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Črpić, G., Biščan, Ž., Aračić, P. (2005). Nove (i stare) uloge žena i muškaraca u suvremenoj Europi, U J. Baloban, (ur.) *U potrazi za identitetom* (str. 207-231). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Čulig, B., Kufrin, K., Landripet, I. (2007). *Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju RH Europskoj Uniji*. Zagreb: FF Press, B.a.B.e.
- Fuchs Epstein, C. (1999). Similarity and Difference. The Sociology of Gender Distinctions, In J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 45-65). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers
- Galić, B. (2002). Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 33(3-4), 225-238.
- Galić, B. (2004). Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4), 305-325.
- Galić, B. (2006). Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, 37(3-4), 149-164.
- Galić, B. (2008). Rodni identitet i seksizam u hrvatskom društvu, U I. Cifrić (ur.) *Relacijski identiteti. Prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva* (str. 153-185). Zagreb: Razvoj i okoliš.
- Galić, B., Nikodem, K. (2006). Ne/razlomljeni identiteti. Seksizam i religioznost u hrvatskom društvu. *Socijalna ekologija*, 15(1-2), 43-81.
- Galić, B., Nikodem, K. (2009a). Percepcija rodnih jednakosti i šansi pri zapošljavanju u hrvatskom društvu. Pogled nezaposlenih žena. *Revija za socijalnu politiku*, 16(3), 253-271.
- Galić, B., Nikodem, K. (2009b). Neki aspekti diskriminacije žena pri zapošljavanju u RH. U V. Franičević, i V. Puljiz (ur.) *Rad u Hrvatskoj pred izazovima budućnosti* (str. 107-131). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Gamble, S. (ur.) (2001). *Feminism and Postfeminism*. London and New York: Routledge.
- Glick, P., Fiske, S. T. (1997) Hostile and Benevolent Sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 119-135.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2011). *Porodi u zdravstvenim ustanovama u Hrvat-*

- skoj 2010. godine. Zagreb. URL: <http://www.hzjz.hr/publikacije/porodi2010.pdf> (pregledano: 14. siječnja 2012)
- Ilišin, V., Radin, F. (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Inglehart, R., Norris, P. (2003). *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge University Press.
- Kašić, B., Marijan, J., Pešut, J. (ur.) (2005). *Vodič prema politici rodne jednakosti: izazovi i mogućnosti*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Leinert Novosel, S. (1999). *Žena na pragu 21. stoljeća - između majčinstva i profesije*. Zagreb: Ženska grupa TOD i EDAC.
- Leinert Novosel, S. (2003). *Stavovi poslodavaca prema profesionalnoj i obiteljskoj angažiranosti žena*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Lipsitz Bem, S. (1993). *The Lenses of Gender. Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Haven and London: Yale University Press.
- MacKinnon, C. A. (1989). *Towards a feminist theory of the state*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Masser, B., Abrams, D. (1999). Contemporary Sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 503-517.
- Milllett, K. (1990). *Sexual Politics*. A Touchstone Book.
- Moore, H. (1994). The Cultural Constitution of Gender. U: *The Polity Reader in Gender Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Nikodem, K., Aračić, P. (2005). Obitelj u transformaciji. U: Baloban, J. (ur.) *U potrazi za identitetom* (str.147-178). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Ortner, S. (1974). Is Female to Male as Nature is to Culture. In M. Rosaldo and L. Lamphere, (ur.) *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Pateman, C. (1998). *Ženski nered. Demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, C. (2000). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Stanley, L. (2002). Should „seks“ really be „gender“ - or „gender“ really be „seks“? U: S. Jackson, S. Scott, (ur.) *Gender. A sociological reader* (str. 31-41). London and New York: Routledge.
- Swim, J. K., Cohen, L. L. (1997). Overt, covert and subtle sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 103-118.
- Tomić-Koludrović, I., Kunac, S. (2000). *Rizici modernizacije: žene u Hrvatskoj devedesetih*, Split: Udruga građana „Stope nade“.
- Tuana N. (1989). The Weaker Seed: The Sexist Bias of Reproductive Theory. U: Tuana, N. (ur.) *Feminism & Science*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Walby, S. (1990). *Theorising Patriarchy*. Oxford: Blackwell.

CHANGES IN SEXIST DISCOURSE IN CROATIA? A COMPARISON BETWEEN 2004 AND 2010 RESEARCH RESULTS

Branka Galić

Summary

Gender identity research conducted in 2004, as part of the scientific project “Modernization and identity of Croatian society”, has shown that sexism, in its traditional and modern variants, persists in Croatian society, especially among older, male and lower educated segments of Croatian population. This paper re-conceptualizes sexist discourse and presents a comparison between 2004 and 2010 main research results on neo-sexism and modernization of Croatian society. Research from 2010 was conducted on a representative sample of respondents (N=1008) with regards to main gender groups in addition to other socio-demographic variables. A comparison between 2004 and 2010 research results shows certain changes in opinions and attitudes within sexist discourse, however, factor analysis and independent-samples tests reveal that the main structure of neo-sexist concepts remains unchanged. Certain gender egalitarian attitudes are detected again among young people. Nevertheless, Croatia is still fundamentally marked by patriarchal neo-sexist models of thought and prejudice toward gender identity and gender groups, which can be clearly identified in our population’s consciousness.

Key words: men, modern sexism (neo-sexism), gender egalitarianism, gender identity, traditional sexism, women

ÄNDERUNG DES SEXISTISCHEN DISKURSES IN KROATIEN? EIN VERGLEICH DER FORSCHUNGSERGEBNISSE AUS DEN JAHREN 2004 UND 2010

Branka Galić

Zusammenfassung

Der Sexismus, in seinen traditionellen und modernen Varianten, wurde auf Grund von Ergebnissen der 2004 durchgeführten Forschung zur Geschlechtsidentität als eines in der kroatischen Gesellschaft begründetes Konzept erkannt, besonders unter älteren, weniger gebildeten und männlichen Teilen der kroatischen Population. Die Forschung wurde im Rahmen des Projektes „Modernisierung und Identität der kroatischen Gesellschaft“ durchgeführt. In dieser Arbeit wird der sexistische Diskurs aufs Neue konzeptualisiert und es werden Vergleiche der wichtigsten Forschungsergebnisse vorgetragen, zum Verhältnis der Neo/Sexismus und Modernisierung in der kroatischen Gesellschaft aus dem Jahr 2010 an einem repräsentativen Muster der Befragten (N = 1008) unter Berücksichtigung der Hauptgeschlechtsgruppen, unter Testen von bestimmten soziodemografischen Variablen. Komparative Forschungsergebnisse aus den Jahren 2004 und 2010 zeigen einige Unterschiede in der Änderungen von Denkweisen und Stellungnahmen im sexistischen Diskurs, aber die Hauptstruktur der neusexistischen Konzepte, auf Grund der ausgeführten Faktoranalyse und der Tests für unabhängige Muster, bleibt im Wesentlichen unverändert, erneut werden einige geschlechtsegalitaristische Stellungnahmen von jungen Leuten detektiert. In Kroatien bleiben jedoch weiterhin gründlich gezeichnete patriarchale neusexistische Denkmodelle und Vorurteile über die Geschlechtsidentität und Geschlechtsgruppen bestehen, die im Bewusstsein unserer Population leicht zu erkennen sind.

Schlüsselwörter: Männer, moderner Sexismus (Neosexismus), Gleichstellung der Geschlechter, Geschlechtsidentität, traditioneller Sexismus, Frauen

